

Proslava 80. rođendana Tomáša Masaryka u Hrvatskoj 1930. godine

MARIJAN LIPOVAC

Zagreb, Republika Hrvatska

Osamdeseti rođendan prvog čehoslovačkog predsjednika Tomáša Masaryka, osim u njegovoj zemlji u ožujku 1930. svečano je proslavljen i u Kraljevini Jugoslaviji i Hrvatskoj. Razne prigodne svečanosti održane su u gotovo svim hrvatskim gradovima, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti proglasila je Masaryka svojim počasnim članom, a jedna ulica u središtu Zagreba dobila je njegovo ime. Proslave su imale značajan odjek i u tadašnjem novinstvu koje je Masarykov rođendan iskoristilo kao prigodu da unatoč cenzuri prikriveno kritizira vladajući diktatorski režim kralja Aleksandra.

Ključne riječi: Tomáš Garrigue Masaryk, Čehoslovačka Republika, Kraljevina Jugoslavija, češko-hrvatski odnosi, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

U ožujku 1930. u cijeloj Čehoslovačkoj slavio se 80. rođendan njezina osnivača i prvog predsjednika Tomáša Garriguea Masaryka, rođenog 7. ožujka 1850. u Hodoninu u Moravskoj¹. Proslava je imala općenacionalni karakter, a sastojala se od brojnih prigodnih svečanosti, poput raznih izložbi, koncerata, vojne parade, mimohoda građana pred Masarykovom rezidencijom na Hradčanyima i drugih priredbi. Uoči rođendana bila je osvjetljena cijela čehoslovačka granica, a na sam rođendan u Pragu je u počast Masaryku ispaljen 101 topovski hitac. Uz brojne čestitke upućene iz cijelog svijeta, čehoslovačkom "predsjedniku osloboditelju" rođendan su čestitale i mnoge državne delegacije koje su iz raznih zemalja pristigle u Prag na proslavu. Na svim jezicima Čehoslovačke izdane su knjige o Masarykovu životu i radu, a većina novoizgrađenih škola u cijeloj zemlji dobila je Masarykovo ime.² Narodna skupština dodijelila mu je nagradu od 20 milijuna kruna, a kao najveće priznanje za njegov rad i zasluge u povodu 80. rođendana 26. veljače donijela je posebni zakon koji glasi: "Čl. 1: Tomáš Garrigue Masaryk zaslužan je za državu-ta rečenica neka bude na vječnu uspomenu uklesana u kamen u oba doma Narodne skupštine. Čl. 2: Taj zakon će provesti Vlada".³

¹ Opširnija bibliografija o T.G. Masaryku u Jan OPAT, "Filosof a politik T. G. Masaryk 1882-1893", Praha 1990., 13.-24.

² *Jutarnji list*, Zagreb, 7. III. 1930., 3., *Obzor*, Zagreb, 8. III. 1930., 6., *Novosti*, Zagreb, 7. III. 1930., 19.

³ *Obzor*, Zagreb, 8. III. 1930., 2.

Masarykov rođendan proslavljen je i u Kraljevini Jugoslaviji, a posebno u krajevima koji su nekad bili dio Austro-Ugarske. Ondje je Masaryk uživao ugled i popularnost još od doba dok je bio zastupnik Carevinskog vijeća u kojem je surađivao s hrvatskim i slovenskim zastupnicima, osuđujući austrougarsku politiku prema južnim Slavenima i Balkanu, što je posebno došlo do izražaja 1909. i 1910. u vrijeme Veleizdajničkog procesa u Zagrebu i Friedjungova procesa u Beču. U Hrvatskoj je Masaryk neovisno o svom predsjedničkom položaju bio poštovan kao svojevrzni duhovni otac mnogih intelektualaca i političara, čak i onih koji nisu studirali u Pragu. Među njima bili su i Svetozar Pribičević, Ivan Lorković, Josip Smodlaka, Većeslav Wilder, Milan Marjanović, Milan Prelog, Petar Skok, a nekim svojim idejama Masaryk je utjecao i na Stjepana Radića, iako manje nego što se do sada u historiografiji smatralo.⁴

U vodećim političkim krugovima Jugoslavije Masaryk je bio popularan manje kao intelektualac i humanist, a više zbog svoje potpore stvaranju jugoslavenske države kao i zbog same činjenice da je bio na čelu države s kojom je Jugoslavija još od svog stvaranja ostvarivala bliske političke, gospodarske, kulturne i druge odnose, temeljene na zajedničkom interesu očuvanja Versajskog poretka u Europi i međusobnim sličnostima dviju višenacionalnih slavenskih država.

Dobri odnosi dviju zemalja bili su potvrđeni 1921. stvaranjem Male Antante kao obrambenog saveza između Čehoslovačke, Jugoslavije i Rumunjske, a nisu bili ozbiljnije narušeni niti nakon što je 6. siječnja 1929. kralj Aleksandar uveo diktaturu, ukinuo Vidovdanski ustav i parlamentarni sustav i zabranio rad političkih stranaka. Vodstvo građanske i demokratske Čehoslovačke Republike i Masaryk osobno kao osvjedočeni demokrat i humanist nisu bili zadovoljni ovakvim načinom rješavanja unutarnjopolitičke krize u svojoj savezničkoj zemlji, jer je to predstavljalo poraz i njihovih vlastitih političkih principa temeljenih na demokraciji i višestranačju, no javno nikada nisu osuđivali represivnu Aleksandrovu diktaturu. Zbog svojih interesa u vanjskoj i unutarnjoj politici, glavni interes Čehoslovačke u odnosu na Jugoslaviju bio je njezina unutarnja, posebno vojna stabilnost koju je Aleksandar preuzimanjem cjelokupne vlasti i odgovornosti u svoje ruke, osloncem na dio političara i represivni aparat naizgled jamčio bolje od nestabilnih i kratkotrajnih vlada i parlamenta u kojem se političke nesuglasice rješavaju ubojstvima. Svoje simpatije prema ponovnoj obnovi ustavnog i parlamentarnog uređenja Jugoslavije čehoslovački predstavnici iznosili su jedino u svojim privatnim kontaktima s kraljem i njegovim ministrima.⁵

Koliko su se najviši predstavnici Čehoslovačke i Masaryk osobno odbijali izravno upletati u unutarnjopolitičke odnose u Jugoslaviji pokazuje slučaj Svetozara Pribičevića, najpoznatijeg oporbenog političara i vođe prečanskih Srba koji je 1929. bio uhićen i interniran u Brusu u Srbiji. Dok je ranije kao

⁴ Opširnije o odnosu Masaryka i Hrvata: Damir AGIČIĆ, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Zagreb 2000., 159.-164., 222.-242. i Ante KADIĆ, "Thomas G. Masaryk and the Croats", *Journal of Croatian Studies*, 28.-29., 1987.-1988., 81.-102.

⁵ Ladislav HLADKÝ, Tomáš CHROBÁK, Jan PELIKÁN, "Svetozar Pribičević i Čehoslovačka 1929-1936", *Srpski narodni kalendar*, Zagreb 1995., 101.

minister unutarnjih poslova i Masarykov nekadašnji suborac i prijatelj u Čehoslovačkoj bio dočekivan s najvišim počastima, kao Aleksandrov politički zatvorenik postao je nepoželjan čehoslovačkom vodstvu koje je uporno odbijalo poduzeti bilo kakve akcije radi njegova oslobađanja. Jedan od rijetkih političara koji se zainteresirao za Pribičevićev slučaj bio je František Hlaváček, glavni tajnik Češke narodne demokracije, u mladosti prijatelj i suradnik Radića, Pribičevića i drugih političara. Njegova stranka svojedobno je podržala uvođenje diktature pa je prigodom svog dolaska u Beograd u siječnju 1930. bio srdačno primljen u tamošnjim političkim krugovima. U razgovorima je pohvalio političku stabilnost Jugoslavije, ali je kritizirao brutalne progone političara koji se nisu slagali s diktaturom, a za susreta s predsjednikom Vlade Petrom Živkovićem upitao ga je za Pribičevićev položaj. Kasnije su Živković i ministar vanjskih poslova Kosta Kumanudi čehoslovačkom otpravniku poslova Levu Vokáču izrazili ogorčenje Hlaváčekovim posjetom, a ministar pravde Milan Srškić mu je rekao da ne želi da se Hlaváček miješa u unutarnje jugoslavenske stvari. Hlaváček nije uspio u svojoj namjeri da utječe na Pribičevićevo oslobađanje. Jedino je uspio dobiti i zatim uručiti njegovo pismo upućeno slovačkom političaru Milanu Hodži u kojem se Pribičević tuži na nezahvalan odnos Čehoslovačke prema njemu.⁶

Intervenciju za svoje puštanje na slobodu Pribičević je indirektno zatražio i od Masaryka osobno kojem je poslao rođendansku čestitku. Istodobno je poslao pismo i šefu njegova Ureda Přemyslu Šamalu u kojem je zamolio za Masarykovu pomoć i posredovanje. No, Šamal nije poslao Pribičeviću odgovor ne želeći izazivati diktatorski režim koji bi to mogao shvatiti kao provokaciju, a niti Masaryk nije reagirao.⁷

Bez Masarykova odgovora ostalo je i pismo Pribičevićeve žene Bosiljke koja ga je u rujnu 1930. zamolila da se zauzme da se njezinu mužu dopusti odlazak na liječenje u Karlove Vary. U veljači 1931. u Prag je doputovao Pribičevićev brat Milan. On se 11. veljače sastao s Masarykom koji mu je rekao da ne može poduzeti ništa da se njegova brata oslobodi jer bi se tada njegov položaj još više pogoršao.⁸

Bosiljka Pribičević ponovno je pisala Masaryku kad joj je muž započeo štrajk glađu. Istodobno je Pribičevićeva kći Stana predala čehoslovačkom veleposlaniku njegovo pismo u kojem kaže da će se, ako ode u Čehoslovačku, odreći svake političke djelatnosti. Na posljetku, zahtjevi da čehoslovačko vodstvo utječe na Pribičevićevo oslobađanje počeli su se javljati i u samoj Čehoslovačkoj, no ministar vanjskih poslova Edvard Beneš izdao je naredbu da na to ne treba reagirati.⁹ Pribičević je na kraju ipak pušten na slobodu, a 23. srpnja 1931. otputovao je u Prag. Ondje je boravio kao emigrant dva puta, a tamo je 1936. i umro, no nijednom se nije uspio susresti sa svojim nekadašnjim prijateljem Masarykom. "Česi su za demokraciju u Nemačkoj, ali u Jugoslaviji

⁶ Isto, 106.

⁷ Isto.

⁸ Isto, 107.

⁹ Isto, 110.

su za najbezobzirniju diktaturu i doveli su stvar dotle da se u našoj zemlji razvija opća mržnja prema Česima... Ja se čudim, da stari g. Masaryk, koga lično poznajem, s kojim sam bio izvrstan prijatelj, i koji je pre rata važio kao protektor sviju progonjenih, može mirno da gleda ove progone naše emigracije u Češkoj i da uopće ne pokazuje nikakav interes za naš život i sudbinu”, napisao je razočarani Pribičević Robertu Setonu-Watsonu iz Pariza 1933.¹⁰

Iako javno nije osuđivao Aleksandrov režim, svoje poglede na unutarnjopolitičke odnose Masaryk je iznosio u privatnim razgovorima. Nezadovoljstvo stanjem u tadašnjoj Kraljevini SHS izrazio je još 1924. u razgovoru s Ivanom Meštrovićem kojem je, prema Meštrovićevu svjedočenju, rekao: “Da, da, Radić može biti konfuzan i pretjeran, ali to ne valja što se iz Beograda radi. Mi smo se nadali da će se Srbi debalkanizirati u zajednici, međutim će oni, čini mi se, cijelu zajednicu balkanizirati, pa će tako i one svoje dobre kvalitete kompromitirati. Mi smo nemoćni da vam pomognemo. Kad bismo imali zajedničke granice s Hrvatima onda bi bilo nešto sasvim drugo... Makar da inače volim Hrvate koliko i Srbe, a u mnogome Srbe više cijenim, ipak ne bih pustio da se s Hrvatima ovako postupa, pa makar tako pokvario odnose sa Srbima, to jest s onakvim Srbima kakvi su na vlasti.”¹¹

Svoja negativna stajališta prema Aleksandru i njegovoj politici Masaryk je najbolje pokazao svojim odbijanjem da posjeti Jugoslaviju. Aleksandar je 1922. s Nikolom Pašićem bio kod Masaryka u neslužbenom posjetu pa se u beogradskim krugovima očekivalo da on uzvрати posjet. Želje da Masaryk posjeti Jugoslaviju postale su posebno učestale nakon uvođenja diktature, jer bi svojim dolaskom u Beograd Masaryk kao ugledni europski državnik, humanist i demokrat svjetskoga glasa očitovao svoju potporu diktaturi i ojačao njezin ugled u zemlji i inozemstvu. No, Masaryk je nakon uvođenja diktature postao još odlučniji u svojoj namjeri da ne dolazi u Jugoslaviju, a takvo njegovo stajalište osobno je pogađalo Aleksandra o čemu piše i u izvješću čehoslovačkog veleposlanstva u Beogradu upućenog 13. ožujka 1930. Ministarstvu vanjskih poslova u Prag: “Kralj se navodno ljuti na predsjednika Masaryka, budući da on zna da predsjednik Masaryk nije pristalica sadašnjeg režima u Jugoslaviji... i jer se i ovdje osjeća da su Čehoslovaci u svom tisku prestali hvaliti jugoslavensku diktaturu... Kralj je također nezadovoljan zbog toga što predsjednik Masaryk još nije uzvratio njegov posjet iz 1922. Prigovara se da je predsjednik mogao doći u posjet barem jednom nakon prevrata, kad je već i ranije, u vrijeme sužanjstva, dolazio u južnoslavenske krajeve i kad je nakon prevrata već išao u inozemne posjete, makar i privatnog karaktera, na primjer i do susjedne Grčke.”¹²

O razlozima svog nedolaska u Jugoslaviju Masaryk je govorio i u spomenutom razgovoru s Meštrovićem iz 1924: “Masaryk mi je zatim pripovi-

¹⁰ R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni, korespondencija 1906-1941, II. knjiga, Zagreb-London, 1976., 285.

¹¹ Ivan MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb, 1969., 156.

¹² Ladislav HLADKÝ, “Tomáš Garrigue Masaryk i Bosna i Hercegovina”, (www.iis.unsa.ba/prilozi/30/hladky.pdf)

jedao, kako je Aleksandar bio kod njega, makar neoficijelno, u posjeti te da u Beogradu žele da on tamo dođe oficijelno u posjet. Ali on, iako nije kralj nego predsjednik, ne može primiti da mu se propisuje kako će putovati. Dok oni ostanu kod svojih zahtjeva, on neće ići u posjetu, pa makar do nje ne došlo. Na moje pitanje, u čemu je zapravo stvar, odgovorio mi je: -Ma eto, žele da ni kod dolaska ni kod povratka ne bih smio svraćati u Zagreb, a ja ne bih mogao doći u Jugoslaviju, a da se ne smijem vidjeti sa svojim prijateljima.

To mi je rekao s tugom i žaljenjem. Ne kao čovjek čije se osobno dostojanstvo našlo povrijeđeno, nego kao čovjek kod kojeg se bunila njegova demokratska svijest i ljudski osjećaj.”¹³

U istom razgovoru Masaryk je govorio i o svojim osobnim odnosima s Aleksandrom na čiju politiku je nekoliko puta pokušao utjecati savjetom, a iznio je i svoje mišljenje o njemu kao osobi: “On je vrlo simpatičan, ali je previše samo vojnik, a premalo naobražen.

-Pa vi biste mogli na njega savjetom utjecati. To bi on od vas primio, jer zna da nam svima dobro želite.

-Ne vjerujem prijatelju. Pokušao sam, ali on drži da sam ja civilist i stari profesor, možda stoga i poštovanja vrijedan, ali koji ne zna kako se država drži i izgrađuje... Kod vas Aleksandar i njegova okolina gledaju u meni starog profesora i ništa više. Ja sam pokušavao utjecati, ali sam vidio da je to bezuspješno i da ih ljuti, a mi moramo misliti na sebe i na naše savezničke odnose s vama, a srpska je vojska gospodar Jugoslavije.”¹⁴

Svoje stajalište o Aleksandru kao osobi koja bi svojim ljudskim osobinama mogla negativno utjecati na prilike u Jugoslaviji Masaryk je Meštoviću iznio i prigodom njihova drugog susreta, nedugo prije uvođenja diktature: “Kod vas se stvari na žalost ne sređuju-rekao mi je ovog puta on prvi. O Aleksandru je govorio prijateljski, ali je dodao da je šteta što je čisto vojnička glava i što nije imao prilike da se više izобрази. Iznio je bojazan, da bi možda mogli imati pravo oni koji misle da je antidemokratski nastrojen. Primijetio je da Aleksandar ne pozna ni veći dio krajeva svoje zemlje, kao ni ljude, a nadasve one koji nešto znače u još mladoj jugoslavenskoj kulturi.”¹⁵

O nezadovoljstvu diktaturom koja je vladala u čehoslovačkom vodstvu te lošim međusobnim odnosima između Aleksandra i njegova oca Meštoviću je 1933. svjedočio i čehoslovački veleposlanik u Londonu Jan Masaryk: “Osvrnuvši se zatim na naš problem, nije imao dosta oštrih riječi u osuđivanju Aleksandra i diktature. -Srpska nadutost i Aleksandar upropastit će i sebe i nas.

Pripovijedao mi je da je njegov otac sa svoje strane u nekoliko navrata intervenirao kod Aleksandra i savjetovao mu da rješava unutarnja pitanja, a posebno hrvatsko, pa da je jednom i njega slao k Aleksandru na Bled. Kralj da je s ironičnom ljubaznošću odgovorio starom Masaryku, a njemu da je rekao:

¹³ I. MEŠTROVIĆ, n. dj., 156.

¹⁴ Isto, 153., 156.

¹⁵ Isto, 157.

-Vaš otac je profesor, a ja sam vojnik. Vašu je zemlju napravio povoljan ishod rata, a moja je napravljena krvlju srpske vojske, koja na svoje djelo budno pazi.”¹⁶

Kao dokaz Aleksandrova nezadovoljstva Masarykovom odlukom da ne posjeti Jugoslaviju i njihovih loših privatnih odnosa smatralo se Aleksandrovo odbijanje da bude prisutan na državnoj proslavi Masarykova rođendana, održanoj u Narodnom kazalištu u Beogradu 7. ožujka. Kao svog izaslanika kralj je poslao svog bratića kneza Pavla, a na svečanoj akademiji bio je i Petar Živković, dok su govore održali ministri vanjskih poslova Kosta Kumanudi i prosvjete Božidar Maksimović te čehoslovački otpravnik poslova Lev Vokáč.

Kumanudi je u svom govoru uglavnom govorio o prijateljskim odnosima Jugoslavije i Čehoslovačke i o važnosti Male Antante koju je nazvao “najtrajnijom i najsvrsishodnijom od svih tvorevina nakon rata, najpogodnijim jamcem za održanje mira.”¹⁷

Maksimović je istaknuo utjecaj Masaryka i njegovih ideja na vodeće političare koji su proveli jugoslavensko ujedinjenje, a o slavljenuku je rekao: „Rođeni mislilac, žarki rodoljub, vječiti radnik, umni socijolog, neustrašivi borac, Masaryk je bio već unapred određen sudbinom da bude apostol Slobode i bogodani vođa naroda.”¹⁸

Maksimović je inače krajem veljače naredio da se 7. ožujka u svim osnovnim i srednjim školama održe prigodna predavanja o Masarykovu životu i radu, uz naglašavanje bratstva i suradnje dviju zemalja.¹⁹

Bratstvo i prijateljstvo dviju zemalja u svom je govoru istaknuo i Vokáč: “Proslava Masarykovog rođendana u Jugoslaviji pokazala je da je Masaryk ne samo čovjek Čehoslovačke, nego da je čovjek Jugoslavije, da je dakle i Čehoslovak i Jugoslaven, kao što je i Sveslaven. Sve Čehoslovačke dira do suza ovalika pažnja koja je u Jugoslaviji učinjena ocu čehoslovačke države, besmrtnom Masaryku. Ta pažnja upućena je koliko ličnosti g. Masaryka, toliko i cijelom čehoslovačkom narodu i ona još jedamput pokazuje koliko smo mi u stvari jedan te isti slavenski narod, kolika je duboka ljubav naša, koliko nam je ista sadašnjica naša i koliko nam je zajednička budućnost naša...ono što nam je sada najsimpatičnije jeste da usporedno sa ovom proslavom proslavlja se i u svim kulturnim centrima Jugoslavije i u svim kutcima njenim Masarykov rođendan: na svim školama kao i u svim kolibama. Nema primjera u historiji ni na zemaljskoj kugli koji bi se mogao usporediti s današnjim odnosima Jugoslavije i Čehoslovačk., Nikada nije bilo da se toliko iskreno i toliko oduševljeno proslavlja u jednoj državi godišnjica rođendana šefa druge države kao što je to slučaj sa proslavom Masarykovog rođendana. Ova je proslava najbolji dokaz da smo mi u stvari jedno i da hoćemo da budemo uvijek jedno. Jugoslavija i Čehoslovačka nisu tvorevine jednog skupa ljudi za

¹⁶ Isto, 201.

¹⁷ *Jutarnji list*, Zagreb, 8. III. 1930., 1.

¹⁸ Isto.

¹⁹ *Jugoslavští Čechoslováci*, Daruvar, 27. II. 1930., 2.

zelenim stolom, već su se stvarale i stvorile krvlju najboljih sinova svojih za vrijeme velikog rata. Historija je jednom bila neraspložena protiv nas, ali danas kad je postignuta božja pravda i kad je pobijedila istina, zvijezda vodilja našeg Masaryka, naše su države ponovno oživjele...Proslava Masarykovog rođendana u Jugoslaviji pokazala je cijelom svijetu da Jugoslavija i Čehoslovačka imaju iako dvije države, samo jednu dušu“.²⁰

Iako je ignorirao Masarykovu proslavu u Beogradu, Aleksandar je na proslavu u Prag kao svog izaslanika poslao generala Vojislava Savića, dok je vladu predstavljao ministar pravde Srškić. Prigodom susreta s Masarykom prenijeli su kraljeve čestitke i uručili njegove darove - Meštrovićeovu skulpturu Mojsija i jedan bosanski ćilim s ornamentikom.²⁰ Posebnu pažnju jugoslavenskom izaslanstvu Masaryk je pokazao na ručku priređenom za strana izaslanstva kad je sa svoje desne strane posjeo Srškićeovu ženu, što je protumačeno kao znak posebno bliskih političkih odnosa dviju zemalja.²¹

Dok su proslave u Beogradu bile uglavnom suzdržane i posvećene prije svega isticanju dobrih odnosa Jugoslavije i Čehoslovačke, a manje veličanju Masarykove ličnosti, osim patetičnih fraza o njegovoj borbi za slobodu i suradnju slavenskih naroda, na svim proslavama u Hrvatskoj u prvom planu bio je osobno Masaryk i njegovo djelo. Više je bio istican njegov znanstveni rad, humanizam, filozofski i idejni pogledi, dok je od njegove političke karijere najviše bilo isticano razdoblje Austro-Ugarske, njegova suradnja s hrvatskim političarima i utjecaj njegovih ideja na njih. Kad se govorilo o Masaryku kao predsjedniku više je bila isticana njegova privrženost slobodi i demokraciji, a manje su bile zastupljene fraze o bratstvu dviju zemalja.

Imajući na umu činjenicu da je u Jugoslaviji 1930. na vlasti bio diktatorski režim koji je cenzurom i represivnim aparatom sprječavao gotovo svako iskazivanje drukčijeg mišljenja, a pogotovo iskazivanje eventualnih simpatija prema ponovnom uvođenju ustavne demokracije i parlamentarizma, ovako intonirane proslave u Hrvatskoj koje su prije svega imale kulturni karakter mogu se protumačiti kao prikriveni izraz otpora vladajućem režimu, koji se zbog zabrane rada političkih stranaka nije mogao izražavati političkom aktivnošću. Kao svojevrsni paravan dobro je poslužila činjenica da zbog prijateljskih odnosa dviju zemalja proslave ne samo da nisu mogle biti zabranjene, nego su održavane uz sudjelovanje i organizaciju velikog broja raznih institucija i organizacija, u prisutnosti mnoštva građana i uglednih osoba, a među njima i predstavnika vlasti.

Masarykov rođendan proslavljen je u gotovo svim hrvatskim gradovima, a najsvečanije je bilo u Zagrebu gdje su proslave trajale tjedan dana, u organizaciji vodećih hrvatskih kulturnih institucija i udruga češke manjine. Kao organizatori proslava u tiskanom programu navedeni su: Češka beseda, Československá obec, JAZU, Jugoslavenska akademska čitaonica, Jugoslavensko-čehoslovačka liga, Konzulat Čehoslovačke Republike, Hrvatsko

²⁰ *Obzor*, Zagreb, 7. III. 1930., 5.

²¹ *Jutarnji list*, Zagreb, 11. III. 1930., 11.

pjevačko društvo "Lisinski", Radio stanica, okol Kraljevine Jugoslavije župa Zagreb, a kao sudionici: Hrvatsko pjevačko društvo "Kolo", Narodno kazalište, Savez jugoslavenskih ženskih društava, Zagrebačka filharmonija, Zagrebačka vojna muzika i Željezničarsko pjevačko društvo "Sava".²²

Počast Masaryku prva je odala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koja ga je na svojoj izvanrednoj glavnoj skupštini 3. ožujka izabrala za svog počasnog člana. Ta odluka objavljena je na svečanosti održanoj 7. ožujka, a tekst odluke glasi: "Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu ovom ispravom potvrđuje da je u njezinoj izvanrednoj glavnoj skupštini 3. ožujka 1930. Dr. Tomo G. Masaryk, odlični predstavnik filozofskih i socijalnih nauka, postojani borac za pravdu i istinu, veliki Slaven i čovjek, izabran počasnim članom. Taj se izbor proglašuje u današnjoj svečanoj sjednici akademije na 80. obljetnicu života dra. Tome Masaryka."²³

Istog dana u Pučkom sveučilištu otvoren je Masarykov tjedan. Uvodnu riječ imao je predsjednik Jugoslavensko-čehoslovačke lige Ante Pavelić, a nakon toga predavanje na temu "Masaryk kao filozof" održao je Vladimir Dvorniković, koji je istaknuo da je Masaryk "idealist u cilju, a pozitivist u sredstvima". Nakon toga, je održano posijelo u Češkoj besedi s koncertnim programom.²⁴

Dana 4. ožujka proslava je održana u Pučkom sveučilištu gdje je dr. Aleksandar Licht održao predavanje "Masaryk i Židovi". On je posebno istaknuo Masarykovu ulogu u dokazivanju nevinosti češkog Židova Leopolda Hilsnera, optuženog 1899. za ritualno ubojstvo jedne kršćanske djevojke, spomenuo je Masarykove kontakte sa Židovima u Americi i njegov posjet Palestini 1927.²⁵

Dan kasnije predavanje "Masaryk kao nacionalist" održao je dr. Skok, a 6. ožujka u Narodnom kazalištu predstavljena je Smetanina opera "Prodana nevjesta", prije koje je prigodni proslav održao pomoćni tajnik JAZU dr. Ivan Esih.²⁶

Prije toga proslavu je u Pučkom sveučilištu održala Zajednica slavenskih društava. O Masarykovu životu i radu govorio je predsjednik Zajednice Nikola Andrić koji je rekao: "Tomo Masaryk ne samo da je, kao glavni činilac, stvarao današnju bratsku Čehoslovačku, nego je on, tako reći, stvorio čehoslovački narod onakav kakav je danas, ulio u dušu načela, a u mozak metodu. Pogledavajući u zvijezdu Ideala, poveo je on svoj narod na stazu realnosti, rušeći i obarajući svaku laž i neistinu i idući za jedinom Pravdom. Kad je s punom nogom stupio na javnu scenu prije 50 godina, zatekao je ondje političku bezglavost, unutarnju pocijepanost i mutnu apstrakciju narodnih idela, pošto su svi glavni političari češki pogledavali samo u Beč, kao u neku

²² *Obzor*, Zagreb, 4. III. 1930., 3.

²³ *Obzor*, Zagreb, 7. III. 1930., 2.

²⁴ *Novosti*, Zagreb, 4. III. 1930., 19.

²⁵ *Židov*, Zagreb, 7. III. 1930., 1., 5.

²⁶ *Obzor*, Zagreb, 4. III. 1930., 3.

betlehemsku zvijezdu koja će sama od sebe - uz jedino pozivanje na historijsko češko državno pravo - donijeti narodu zoru samostalnosti i slobode.”²⁷

Citirajući misli iz Masarykova djela “Češko pitanje” iz 1895., Andrić nastavlja: “Dakle, po njegovom mišljenju, samostalnost neće održati i spasiti ni jednog naroda, nego samo moral i kultura. Politička samostalnost je samo sredstvo za pravi narodni život. Samostalnost gubimo čim prestanemo moralno živjeti...Narodnost je za njega državotvorna ili drugim riječima: svaki narod teži za političkom samostalnošću koju treba da ima i najmanji narod. A sve se to postizava sviješću narodnom, do nje se dolazi samo sveopćom kulturom svih slojeva narodnih.” Uz želju da doživi 100 godina, svoj govor o Masaryku Andrić je zaključio: “Čovjek koji je cijeli svoj život proveo u intenzivnom duševnom radu za dobro svoga naroda i za dobro Slavenstva, ima i prava i nade da će u duševnoj svježini dočekati dobu patrijarhe slavenskih naroda. U to ime neka živi Tomo Masaryk!”²⁸

Zatim je predavanje “Masaryk i Hrvati” održao dr. Ivan Esih koji je istaknuo njegov utjecaj na politički i kulturni život Hrvata. Spomenuo je Masarykov prvi susret s Hrvatima u okolici Balatona gdje je boravio 1871., njegovo putovanje u Bosnu 1891. nakon kojeg je u Carevinskom vijeću osudio politiku kojoj je bio cilj stvaranje bosanske nacije. Spomenuo je kako su pod Masarykovim utjecajem počele 1897. u Pragu izlaziti novine “Hrvatska misao” koje su se zalagale za Masarykove ideje realizma u politici i životu, kao i novine “Novo doba” i “Nova hrvatska misao”. Posebno je istaknuo Masarykov dolazak u Zagreb 1909. radi Veleizdajničkog procesa kada je održao predavanje o narodu i narodnosti, nakon čega je u Carevinskom vijeću proces proglasio lažnim. Esih je spomenuo i Masarykove kontakte s Hinkom Hinkovićem u SAD-u 1916., kao i njegov posjet moravskim Hrvatima u selu Chorvatská Nová Ves 1928.²⁹

Na Masarykov 80. rođendan, 7. ožujka, održane su središnje zagrebačke proslave. U 11 sati u palači JAZU održana je svečana sjednica Akademije na kojoj je Masaryk proglašen njezinim počasnim članom. Isprava o izboru, obavljena četiri dana ranije, predana je čehoslovačkom konzulu Ondřeju Puklu, a na sjednici su bili prisutni i ministar financija Stanko Švrljuga, ban Savske banovine Josip Šilović, podban Sava Stojanović, rektor zagrebačkog sveučilišta Josip Belobrk, predsjednik Matice hrvatske Filip Lukas, šef zagrebačke policije Janko Bedeković, predstavnici vojske i drugi.³⁰ Nakon pozdravnih riječi predsjednika JAZU Gavre Manojlovića, prisutnima se obratio rektor Belobrk koji je spomenuo da je Masaryk još 1921. izabran za počasnog doktora zagrebačkog sveučilišta.

“Sveučilište pozdravlja prezidenta Čehoslovačke republike dr. Tomáša Masaryka kao opće poznatog naučenjaka u oblasti filozofije i sociologije,

²⁷⁾ *Obzor*, Zagreb, 7. III. 1930., 3.

²⁸⁾ Isto.

²⁹⁾ *Obzor*, Zagreb, 8. III. 1930., 4.

³⁰⁾ *Obzor*, Zagreb, 7. III. 1930., 2.

prijatelja našeg naroda, koji se je neustrašivo zauzimao za nas u najtežim časovima našeg narodnog života, te koji je osvajao riječju i djelom nauke zapadne narode za ideju oslobođenja ne samo Čehoslovaka, već i nas Jugoslavena. Pozdravlja ga kao borca za ozdravljenje društvenih prilika, borca za napredak i pravo”³¹ rekao je Belobrk.

Zatim je predavanje pod nazivom “Masaryk-mislilac” održao dr. Albert Bazala koji je prisutnima predstavio Masarykovu filozofiju i ideje. Posebno je istaknuo njegovo zauzimanje za realizam, humanizam i demokraciju kao politički oblik čovječnosti te njegovu borbu za istinu i istupanje protiv neznanja, predrasuda, lažnih svetinja i dvoličnosti. Masaryka je usporedio s ranijim češkim velikanima, rekavši:

“Masaryk je spojio Husovu gorljivost za istinu, Žižkovu istrajnu hrabrost u borbi, Chelčickoga bratsku ljubav na pravdi Boga, Komenskoga živo zauzimanje za prosvjetno preporođenje i uzdizanje, Dobrovskoga smisao za naučno fundiranje svega rada u životu, Havličkovu iskrenu riječ i oštru kritiku, Palackoga široki pogled na čitav narod u prošlosti i sadašnjosti.”³²

Nakon Bazale, o Masaryku je govorio Manojlović koji ga je uz isticanje njegovih ideala usporedio s drugim misliocima koji su tijekom povijesti bili na čelu država:

“Državama od velikog historijskog utjecaja na čelu vidimo i atenskog Perikla, centralno lice besmrtno kulture. U osvitu naroda neograničene budućnosti vidimo vojskovođu i državnika Washingtona, ali ovakovo lice kakovo je idealni Platon pred 2200 godina zamislio na čelu države, nije ostvario ni car Marko Aurelije Filozof i ni jedan drugi od velikih lica istorije. Donio je jednoga istom naš rođeni vijek, u svoj neograničenoj bujnosti svih odriješenih snaga ljudske individualnosti usred milijuna i milijuna slobodnih ljudi od malih do najviših po svim kontinentima zemaljske sfere. I tada filozofija sišla je sa svojih nedohvatnih visina. U Masaryku ušla je ona u red realnog života. Ona uzgaja žive ljude za ideale i za praksu. U Masaryku ona se bori. Filozof Masaryk bude diplomat kao američki Franklin, filozof Masaryk stvara vojske, u tuđini on stvara vladu još negotove države, sa svojih 70 godina neutrudiva i čila života ulazi pobjednički u zlatni Prag davnih narodnih kraljeva.”³³

Manojlović je istaknuo i Masarykove veze s južnim Slavenima i utjecaj njegovih ideja na mlade generacije: “Tomo Masaryk i nama na Slavenskom jugu uvijek je blizu duši i srcu. Naši mladi naraštaji hrvatski, srpski i slovenski pred 30 i 20 godina sjedili su mu uz učiteljsko očinsko koljeno. Kao filozofski istraživalac savremenih otkućaja bila života u čovječanstvu ponirao je svojim pronicavim okom i u naše razvijanje...Dolazio je i k nama i u Zagreb i u Beograd, ali i svijetu na vidiku pružao nam je bratsku pomoćnicu ruku u našim teškim danima i sred velikih političkih centara, odakle nam se spremalo veliko zlo i konačna propast...I takav veliki čovjek koga ovih dana sa žarkom

³¹ Isto.

³² *Ljetopis JAZU za godinu 1932/33*, svezak 46., Zagreb, 1934., 164.

³³ Isto.

ljubavlju slavi bratski československi narod, a s opravdanim poštovanjem spominje ga i Europa i Amerika, i nama, slavenima na jugu ulazi u sveto kolo naših besmrtnika”,³⁴ rekao je Manojlović, nakon čega je konzulu predao ispravu o počasnom članstvu.

Istoga dana u 20 sati održana je svečana akademija u Hrvatskom glazbenom zavodu pod pokroviteljstvom bana Šilovića i konzula Pukla. Nakon himni dviju zemalja kraće govore održali su predsjednik Jugoslavensko-čehoslovačke lige Ante Pavelić (zubar) i Pukl.

Pavelić je podsjetio na zajedničku borbu za stvaranje dviju država i pročitao brzojav Masaryku, kojeg je nazvao “velikim šefom čehoslovačke nacije i uzornim prijateljem Jugoslavije”. Nakon toga pročitao je brzojav upućen Masaryku koji glasi: “U gigantskoj borbi iz koje se rodila sloboda Čehoslovačke i Jugoslavije, Vi ste vjerni najljepšim tradicijama slavenske solidarnosti branili jugoslavensku stvar kao i svoju narodnu. Zato je vaš jubilej i jugoslavenska nacionalna svečanost. Vjerni idealima zajedničke borbe koja je s oslobođenjem donijela i nepokolebivi savez naših država, pozdravljamo zanosno sa svečane akademije Velikog Oca Otadžbine bratskog naroda.”³⁵

Nakon kratkoga govora Pukl je pročitao pozdravni brzojav kralju Aleksandru, a zatim je održan kulturni program. Hrvatsko pjevačko društvo “Lisinski” izvelo je koral Marka Tajčevića “Hvalite imja gospodnje” i Masarykovu omiljenu pjesmu “Teče voda teče”, pod dirigentskim vodstvom Milana Sachsa. Zagrebačka vojna muzika izvela je uvertiru iz Bloudekove opere “U bunaru”, Smetaninu “Vltavu” i Dvořakov “Slavenski ples” pod vodstvom kapelnika Franje Vimera.³⁶

Dan kasnije u Pučkom sveučilištu Đuro Šurmin održao je predavanje “Masaryk kao politik”³⁷, a u nedjelju 9. ožujka u 11 sati Sokol Kraljevine Jugoslavije Župa Zagreb održao je matineju u Narodnom kazalištu. Nakon himni dviju zemalja, uvodne govore održali su sokolski starješina Lav Mazzura i Vlado Petz. Zatim je operna pjevačica Vilma Nožinić uz klavirsku pratnju Mladena Pozaića otpjevala nekoliko pjesama od Lhotke, Baranovića, Sachsa i Jozefovića, a Zagrebačka filharmonija dva stavka iz Smetanine “Moje domovine”, “Slavosloviju” Borisa Papandopula, a nakon zahvale konzula Pukla izvela je pjesmu “Hej Slaveni”.³⁸

Istog dana na večer zajednica slavenskih društava u Pučkom sveučilištu organizirala je predavanje s projekcijom filma o Čehoslovačkoj.³⁹

Nekoliko dana nakon završetka svih proslava Masarykova rođendana, 14. ožujka čestitku mu je poslala i Skupština gradskog zastupstva, a njezin tekst koji je pročitao gradonačelnik Stjepan Srkulj vijećnici su saslušali stojeći: “Zastupstvo slobodnog i kraljevskog grada Zagreba sa svoje današnje redovne

³⁴ Isto.

³⁵ *Novosti*, Zagreb, 8. III. 1930., 6.

³⁶ *Obzor*, Zagreb, 4. III. 1930., 3.

³⁷ Isto.

³⁸ *Jutarnji list*, Zagreb, 10. III. 1930., 4.

skupštine čestita Vam, gospodine prezidentu, od srca 80. godišnjicu života, koju ste proveli u neumornom i neobično plodnom radu ne samo na korist češkoslovačkog naroda i čitavog Slavenstva, nego i za unapređenje opće kulture čovječanstva. Grad Zagreb kao kulturno središte Hrvata i kao jedan od najvećih kulturnih središta Kraljevine Jugoslavije ima napose mnogo razloga da s toplim osjećajima učestvuje u vašoj slavi jer ne može da zaboravi veliku pažnju koju ste vi, gospodine prezidentu, i prije svjetskog rata, a i za vrijeme njegova trajanja poklanjali našim nacionalnim pitanjima i interesima.”⁴⁰

Još ranije Masaryku su brzojave poslale i druge organizacije. JAZU je sa svečane sjednice poslalo brzojav sljedećeg sadržaja. “Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti s osobitom radošću časti se iz svoje današnje svečane akademije o 80. obljetnici Vašega sjajnoga života, posvećena nauci, pravdi i istini, svome narodu i Slavenstvu, pozdraviti vas kao svog počasnog člana.”⁴¹

“Sveučilište Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu srdačno čestita 80. rođendan svom počasnom doktoru i borcu za napredak i pravo”, kaže se u brzojavu zagrebačkog sveučilišta.⁴²

Opširniji brzojav poslala je Sokolska župa Zagreb: “Gospodine Predsjedniče! Zagrebačka župa Sokola Kraljevine Jugoslavije raduje se, što joj je ovom prilikom dana mogućnost, da iznosi duboko poštovanje prema Vašoj visoko cijenjenoj i kod svih kulturnih naroda uvaženoj ličnosti. Vaš svestrano umni rad na području filozofskom, sociološkom i narodno-etičkom stvorio je čvrst moralni oslon za izgrađivanje čehoslovačkog nacionalnog života, a Vaš politički realizam prožet uzvišenim idejama humaniteta ostat će trajno svjetlim putokazom za postizanje velebnog cilja slavenske uzajamnosti te bratsva među svim kulturnim narodima. Iz vašeg golemog, požrtvovnog i misaonog rada proizašli su neprolazni uspjesi za Slavenstvo, a iz logičnih konzekvencija Vašeg umovanja crpsti ćemo duševnu hranu kroz vijekove. Sveslavensko Sokolstvo postavilo je svoju ideologiju na principe od Vas formirane, a - prema Vašim vlastitim riječima - Sokolstvo je zvano, da bude konkretnim tumačem i praktičnim izvođačem Vaših uzvišenih načela. Sokolska župa zagrebačka pridružuje se tisućama Vaših štovatelja i želi vam gospodine predsjedniče dug i blagotvoran vijek”⁴³

Dana 4. ožujka brzojav Masaryku poslala je i Židovska općina Zagreb: “Talmud naučava: tri stupa drže ovaj svijet. Istina, pravednost i mir. Vi ste, Gospodine Predsjedniče, od najranije mladosti do današnjice svoj, neumornim radom ispunjeni život, posvetili ovim idealima i time izgrađivali stupove, na kojima leži sav moralni i socijalni napredak. Težeći ovim idealima, Vi ste, Gospodine Predsjedniče, uspjeli da nas dovedete spoznaji, da na moralnoj osnovici izgrađena nacionalna svijest vodi u ravnoj liniji do čovječstva. Pa kad

³⁹ *Obzor*, Zagreb, 1. III. 1930., 3.

⁴⁰ *Obzor*, Zagreb, 14. III. 1930., 3.

⁴¹ *Obzor*, Zagreb, 8. III. 1930., 3.

⁴² Isto.

⁴³ *Jutarnji list*, Zagreb, 9. III. 1930., 7.

danas, prigodom vašeg 80godišnjega rođendana u milijunima srdaca odzvanja vaše ime, znači to najveći trijumf onih ideala, kojih ste Vi, Gospodine Predsjedniče, bili najizrazitiji, najplemenitiji i najpožrtvovniji predstavnik već i onda, kad je sila mislila da je nadjačala ideju! Napredne ideje, koje ste Vi čitav kulturni svijet naučavali, a osobito jugoslavensku univerzitetku omladinu, utjecale su mnogo na slobodno razvijanje naše otadžbine. Mi pak Židovi, kao svagda i svagdje, s ushitom smo pozdravili taj vaš rad. Židovska Bogoštovna Općina u Zagrebu duboko se klanjajući Vašoj uzvišenoj ličnosti, najsavršenijem skladu spoznaje i etosa, usrdno čestita današnjoj slavi. Da je blagoslovljen koji dolazi u ime Vječne Istine, Pravednosti i Mira.”⁴⁴

Masaryku, koji je bio veliki borac protiv alkoholizma, rođendansku čestitku poslao je i Jugoslavenski savez trezvenosti iz Zagreba: “Gledamo u vama oličenje života rukovođenog trezvenjačkim idealima, primjer realnog uspjeha u borbi i radu nekompromisnim sredstvima za najviše ideale. Vi ćete, gospodine predsjedniče, kao pobornik antialkoholne misli i etički ideolog trezvenjaštva stalno svjetliti pred našim trezvenjačkim vrstama kao ideal stremljenja boljem i višem ljudskom društvu.”⁴⁵

Prema pisanju novina, brzojavne čestitke Masaryku poslali su i Komora za obrt, trgovinu i industriju i Židovsko narodno društvo Judeja.⁴⁶

Masarykov rođendan proslavljen je i u drugim hrvatskim gradovima. U Splitu je večer uoči 7. ožujka grad obišla povorka sa sokolskom glazbom, a cijeli grad bio je okićen zastavama. Na sam rođendan vojna glazba održala je promenadni koncert na Narodnom trgu, održane su proslave u školama, a na večer je čehoslovački konzul priredio primanje. U nedjelju 10. ožujka održana je vojna proslava i svečana akademija u kazalištu s predavanjima o Masarykovu životu i radu.⁴⁷

Na Sušaku je 7. ožujka održana svečana akademija u sokolani na kojoj je predavanje o Masaryku održao prof. Milivoj Mezzoran, a nastupili su vojna glazba, pjevačka društva “Danica” i “Jeka s jadrana”. Akademija je završila pjesmom “Hej Slaveni”, a “oduševljeno građanstvo klicalo je Njegovom Veličanstvu Kralju i dru. Masaryku”.⁴⁸

U Osijeku je održana proslava u Narodnom kazalištu, govorio je Aleksandar Stanetti, a u ime Čehoslovaka Slaviček. Nastupila su pjevačka društva “Gusle” i “Zmaj”.⁴⁹ Proslavu su u svojoj sinagogi priredili i osječki Židovi, a o Masaryku je govorio rabin Miroslav Šalom-Freiberger.⁵⁰

U Varaždinu je u Narodnoj čitaonici predavanje o Masaryku održao prof. Krešimir Filić, a zatim je priređen koncert na kojem su nastupili pjevačko društvo “Tomislav”, vojna glazba, pjevačice Jelisava Krajanski i Anka Stóhr te čelist Šeldbauer.⁵¹

⁴⁴ *Židov*, Zagreb, 7. III. 1930., 6.

⁴⁵ *Novosti*, Zagreb), 8. III. 1930., 2.

⁴⁶ *Obzor*, Zagreb, 6. III. 1930., 3.

⁴⁷ Isto, 6. III. 1930., 1. i 8. III. 1930., 7.

⁴⁸ *Obzor*, Zagreb, 7. i 8. III. 1930., 5; *Jutarnji list*, Zagreb, 10. III. 1930., 2.

U Karlovcu je akademiju priredilo pjevačko društvo "Zora", a predavanje je održao prof. Josip Nikšić. Pokrovitelj proslave bio je konzul Pukl, a gradonačelnik Gustav Modrušan poslao je Masaryku brzojav koji glasi: "Nestoru čehoslovačkog naroda, velikom propagatoru i borcu za ujedinjenje i slobodu svih slavenskih naroda čestita 80. Godišnjicu života u ime građanstva i gradskog zastupstva Slobodnog i Kraljevskog grada Karlovca gradonačelnik Gustav Modrušan."⁵²

U Dubrovniku okićenom zastavama održan je koncert u Bondinom kazalištu, a o Masaryku je govorio starosta Sokola Niko Šutić, posebno istaknuvši njegov boravak u Dubrovniku 1909. Češka beseda priredila je svečanu večeru u Grand hotelu Petka,⁵³ a čehoslovački konzul Birimiša organizirao je primanje u konzulatu.⁵⁴

U Sisku je o Masaryku u velikoj dvorani kina "Uranija" govorio njegov učenik Ljudevit Auer, a operna pjevačica Endel Febo otpjevala je dijelove opere "Poljubac" i "Prodana nevjesta".⁵⁵

U Koprivnici je 7. ožujka održana matineja u gimnaziji na kojoj je o Masaryku govorio prof. Šavor, a u nedjelju je proslava u dvorani "Domoljuba" gdje je o Masaryku govorio gimnazijski upravitelj Galijan.⁵⁶

Posebno svečano Masarykov rođendan proslavljen je u središtu češke manjine Daruvaru, gdje je 6. ožujka u Češkoj besedi održano predavanje o Masarykovu životu i djelu. Dan kasnije u školi je održana lutkarska predstava "U Prag na proslavu", a 9. ožujka održane su dječja akademija u školi i sokolska akademija u pivovari, na kojoj je govorio načelnik Štambuk.⁵⁷

U Bjelovaru je održana matineja u zgradi Hrvatskog sokola s predavanjima na hrvatskom i češkom⁵⁸, a u Vinkovcima su sokoli održali akademiju u Hrvatskom domu uz nastup pjevačkih društava "Reljković" i "Vila".⁵⁹ Na sokolskoj svečanosti u slavonskom Brodu o Masaryku je govorio prof. Milinković.⁶⁰ U Križevcima je akademija održana u Hrvatskom domu, o Masaryku su govorili Dragutin Grdenić i gradonačelnik Kolarić,⁶¹ a u Crikvenici je akademija

⁴⁹ *Obzor*, Zagreb, 11. III. 1930., 5.

⁵⁰ *Isto*, 6. III. 1930., 3.

⁵¹ *Isto*, 11. III. 1930., 5.

⁵² *Isto*, 1. III. 1930., 5.; 11. III. 1930., 5.

⁵³ *Obzor*, Zagreb, 8. III. 1930., 7.; *Jutarnji list*, Zagreb, 8. III. 1930., 11.

⁵⁴ *Novosti*, Zagreb, 9. III. 1930., 10.

⁵⁵ *Obzor*, Zagreb, 11. III. 1930., 5.

⁵⁶ *Isto*, 7. III. 1930., 5.

⁵⁷ *Jutarnji list*, Zagreb, 7. III. 1930., 2.; *Jugoslavšti Čechoslovaci*, Daruvar, 13. III., 2.

⁵⁸ *Obzor*, Zagreb, 11. III. 1930., 5.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ *Novosti*, Zagreb, 8. III. 1930., 8.

⁶¹ *Isto*.

održana u istoimenom hotelu. Predavanje je održao dr. Mate Dvorinčić, a u ime Čehoslovaka govorili su Jaroslav Šola i gospođica Dergačová.⁶²

Proslave Masarykova 80. rođendana naišle su na velik odjek u tadašnjim medijima. Zagrebački radio priredio je prigodni program i izravno prenio neke od svečanosti. Cijeli tjedan od 2. do 9. ožujka radio je posvetio Masarykovoj proslavi i 2. ožujka prenosio je simfonijski koncert Češke filharmonije iz Praga koja je pod ravnanjem dirigenta Václava Talicha izvela Smetanin ciklus "Moja domovina". Dan kasnije radio je prenio izvatke iz predavanja Vladimira Dvornikovića "Masaryk kao filozof", a zatim prenio program pod nazivom "Češko veče" u kojem su nastupili sopranistica Elsa Geisswinkler, Lyde Franković na klaviru i Franjo Vodička na violini te Željezničarsko pjevačko društvo "Sava".⁶³

Dana 4. ožujka radio je prenio kratke izvatke iz predavanja dr. Aleksandra Lichta "Masaryk i Židovi"⁶⁴, a 5. ožujka priredio je "Čehoslovačko veče". Uvodno slovo održao je konzul Pukl, a zatim je izravno prenošen koncert iz Praga.⁶⁵

Dan kasnije radio je prenosio izvedbu opere "Libuše" iz Narodnog divadla u Pragu,⁶⁶ a 7. ožujka nakon predavanja o Masarykovu životu i radu radio je prenosio akademiju iz Glazbenog zavoda.⁶⁷ Dan kasnije prenošen je prigodni koncert iz Beograda, a zatim je održana "Večer čeških pjesama".⁶⁸

Dnevne novine unaprijed su donosile programe pojedinih svečanosti⁶⁹ i izvještavale o njima, a donosile su i prigodne tekstove. U to vrijeme zbog diktature i cenzure inače nije bilo većih razlika u sadržaju novina i tonu novinskih članaka, barem kada je riječ o političkim temama. No, u slučaju Masarykove proslave bilo je drukčije jer se u načinu na koji je proslava bila popraćena u pojedinim novinama jasno mogu opaziti stanovite razlike i time nazrijeti politička i idejna stajališta koja su vladala u pojedinim uredništvima, a koja se u vrijeme diktature nisu smjeli iznositi.

Zagrebački dnevnik "Novosti", čije uredništvo je bilo usko vezano s kraljevskim diktatorskim režimom, opširno je pisao o proslavama, ali relativno suzdržano kao što je bio i odnos vladajućih krugova prema Masaryku. Pritom se niti u jednom tekstu ne daju aluzije na stanje u Jugoslaviji, ističu se dobri odnosi dviju zemalja, Masarykova borba za slobodu, istinu i pravdu, uz izostavljanje njegova zauzimanja za demokraciju i humanizam. Dana 4. ožujka objavljen je tekst "Dr. Masaryk otac slobode" koji govori o Masarykovom boravku u SAD-u za vrijeme Prvog svjetskog rata i povratku

⁶² Isto.

⁶³ *Jutarnji list*, Zagreb, 2. III. 1930., 5.

⁶⁴ *Obzor*, Zagreb, 4. III. 1930., 3.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ *Obzor*, Zagreb i *Jutarnji list*, Zagreb, 4. III. 1930., 3.

u domovinu,⁷⁰ a 5. ožujka članak “Masaryk i mi” koji govori o njegovu putu u BiH 1891., ulozi u Veleizdajničkom i Friedjungovom procesu i odnosima s Kraljevinom Srbijom.⁷¹ Dan kasnije pod naslovom “Masarykove ljubavi” objavljen je odlomak iz “Razgovora s T. G. Masarykom” Karela Čapeka.⁷² Na Masarykov rođendan, 7. ožujka, umjesto progodnih tekstova poput ostalih novina *Novosti* su na prvoj strani objavile Masarykovu sliku i tekst dnevne zapovijedi čehoslovačkog ministra obrane Viškovskog koji naređuje vojnicima da Predsjednikov rođendan dostojno proslave.⁷³

Prigodni tekst, pod naslovom “Knez-filozof” objavljen je na drugoj strani i u njemu se kao glavne Masarykove osobine navode istinoljubivost i pravednost uz navođenje primjera iz njegova života.⁷⁴

Drukčiji tretman imao je Masarykov rođendan u novinama poduzeća Tipografija - “Obzoru” i “Jutarnjem listu”. Prema svjedočenju tadašnjeg urednika “Jutarnjeg lista” Josipa Horvata, novinari i urednici tih novina i nakon uvođenja diktature i stroge cenzure nalazili su načine da izraze svoje mišljenje i prikriveno kritiziraju tadašnje stanje: “Od prvog dana proglašenja diktature tadašnja ekipa novinara Tipografijine štampe bez izuzetka...vodi borbu sa cenzurom, izigrava njezine direktive, služi se podvalama, stvara nove metode pisanja, konačno se izvježbavši u upotrebi osobito djelatnih sredstava iluzije i simbola...Prva godina diktature bila je u novinstvu razmjerno najlakša. Cenzura bijaše još bez iskustva, kratkovidna, nije pogotovo razumjela aluzije i historijske paralele.”⁷⁵

Svi tekstovi o Masarykovim proslavama u spomenutim novinama objavljeni su na prednjim stranicama, a objavljen je i veći broj prigodnih tekstova. Oni prije svega slave Masaryka kao znanstvenika, humanista i demokrata, dok se u kontekstu njegove političke djelatnosti daju jasne aluzije na tadašnje političko stanje u Kraljevini Jugoslaviji i to tako što se situacija u Čehoslovačkoj prikazuje gotovo idealnom.

Tako “Obzor” 7. ožujka na prvoj stranici donosi Masarykovu sliku i tekst pod naslovom “Proslava Tomáša Garrigue Masaryka - svečanost 80. godišnjice predsjednika Čehoslovačke republike” u kojem se nalaze i neke rečenice koje su očito uspjele izbjeći cenzuri: “Očito je već danas...da je Masaryk ličnost koja ne bi ništa izgubila od svoje veličine kad i ne bi više bila na visokom položaju koji zauzimalje danas...Priznata već prije od saveznika, Čehoslovačka republika započela je 28. listopada 1918. svoj život. i bilo je sasvim prirodno, da je na njeno čelo došao Masaryk. Idealni oblik Platonove države, u kojoj treba da vlada najmudriji dobio je time potvrdu povijesti.”⁷⁶ U nastavku se govori kako

⁷⁰ *Novosti*, Zagreb, 4. III. 1930., 12.

⁷¹ Isto, 5. III. 1930., 2.

⁷² Isto, 6. III. 1930., 17.

⁷³ Isto, 7. III. 1930., 1.

⁷⁴ Isto, 7. III. 1930., 2.

⁷⁵ Josip HORVAT, *Živjeti u Hrvatskoj*, Zagreb 1984., 296., 299. Horvat navodi i neke konkretne primjere kako su svojim stilom i upotrebom aluzija novinari uspjeli izbjeći cenzuru.

⁷⁶ *Obzor* (Zagreb), 7. III. 1930., 1.

Čehoslovačka prema manjinama vodi različitu politiku nego Austrougarska, pa i prema “ugnjetačima” Nijemcima “...iako nisu imali izgrađene tradicije potrebne za upravljanje tako velikom državom. Prije svega položeni su valjani temelji državi. Masaryk i njegovi suradnici odlučili su se za najčišću demokraciju, za demokratsku republiku. Opće direktno, tajno pravo glasa po sistemu proporcije, jednako za muške kao i za ženske”.⁷⁷

Dalje se govori o Masarykovoj politici prema Slovacima, koja se, prema “Obzoru”, temelji na harmoniji i ravnopravnosti uz poštovanje povijesnih razlika i granica. Time se daje jasna aluzija na stanje u Jugoslaviji nakon uvođenja diktature kad se srpsko, hrvatsko i slovensko nacionalno ime zamjenjivalo jugoslavenskim, a uvođenjem banovina prekrajane povijesne granice: “Isto tako, nastoji Masaryk, makar i protiv volje stanovitih čeških krugova, stvoriti potpuno skladan odnos Čeha i Slovaka. Da bi se uspješno postigao taj cilj zadržana je upravna dioba na postojeće tvorevine...Jedinice su opravdane tradicijom i osnovane na povijesnim linijama...I tu je harmonija ona čarobna formula koja liječi stare esporove, uklanja eventualne nove i sjajno pogoduje skladnom i stalnom razvoju cjeline...Masaryk državnik jednako je uspješan kao što je bio Masaryk učitelj prije rata i Masaryk vođa za vrijeme rata. Štaviše, ovo njegovo posljednje djelo-ostvarenje države sa harmoničnim unutarnjim uređenjem daje i njegovom naučavanju jedno posebno značenje-ovaj mudrac ujedno je i tvorac. Teorija je potvrđena praksom. I zato zaista Masarykova proslava nije samo proslava čehoslovačke vlade ili samo češkog naroda. Ona je proslava svih naroda Čehoslovačke, proslava demokracije uopće i simbol boljeg uređenja svijeta.”⁷⁸

“Obzor” je 8. ožujka Masaryku posvetio poseban prilog na dvije stranice na kojima je donesena njegova biografija, popis knjiga o Masaryku izdanih u Čehoslovačkoj u povodu rođendana, njegov govor o reformi školstva te tekstovi Esihova i Bazalina predavanja o Masaryku.⁷⁹

“Jutarnji list”, uz redovite izvještaje s proslava, 7. ožujka na prvoj stranici objavio je tekst pod naslovom “Masaryk-čovjek-apostol-Slaven-revolucionar-svjetska veličina”. Tekst počinje opisom njegova povratka iz SAD-a 1918. i govori o njegovu životu, ističući borbu za dokazivanje lažnosti srednjovjekovnih rukopisa, Hilsnerovu aferu, borbu protiv radikalizma i historijskog prava, zalaganje za sitan rad, utjecaj na hrvatske studente u Pragu i Stjepana Radića i ulogu u Veleizdajničkom procesu. Govoreći o Masaryku kao predsjedniku, tekst daje jasne aluzije na tadašnju situaciju u Jugoslaviji i politiku kralja Aleksandra: “Dabome, bilo je i teškoća u stroju strogo parlamentarno i demokratski upravljanom. Jednom, u početku, digao se pokret s ulice nekakvih husitskih žena koje su pričale da je tatica Masaryk zarobljen od spekulanta i da republika srlja u propast. Deputacija zatraži od njega da se prihvati diktature. Masaryk ne podlegne laski, nego odbije deputaciju sa savjetom neka se raziđu i neka rade za republiku. Uzrujanost nije program...

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto, 8. III. 1930., 4.-5.

Mi smo uvjereni da bi Masaryk i danas po svojoj tradiciji priskočio i nama u pomoć, da svladamo teškoće, da riješimo naše probleme. Ali danas on radi i za nas, kad radi za Čehoslovačku republiku. On nam najviše pomaže time-ako se ugledamo u njegov život. Nije se rodio u kraljevskoj kolijevci, nego u siromašnoj radničkoj.”⁸⁰

Na 3. stranici iste novine donose i tekstove i faksimile pisama koje je Masaryk 1909. poslao Ivanu Lorkoviću i Većeslavu Wilderu, a na 17. stranici članak “Kako se Masaryk oženio” iz Čapekovih “Razgovora s T. G. Masarykom”.⁸¹

Katolički dnevnik “Hrvatska straža” proslavama Masarykova rođendana posvetio je relativno malu pozornost. Na njegovim stranicama izlazili su kratki izvještaji s proslava, a od 8. do 15. ožujka u nastavcima je bio objavlji- van njegov životopis.⁸²

Veliku pozornost Masarykovo proslavi dao je i tjednik češke manjine “Jugoslavští Čechoslováci” koji je još u veljači pozvao na “dostojnu proslavu Masarykovog rođendana”, istaknuvši pritom da se jugoslavenski Čehoslovaci moraju upoznati s Masarykovim djelom i da “ne može sve ostati na kazališnim predstavama i proslavama do jutra”.⁸³

Isti broj u prilogu “Dětský koutek” donosi tekst recitala pod nazivom “Pozdrav tatici Masaryku” koji je napisao Franta Burian. U igrokazu sudjeluje “djevojka u čehoslovačkoj nošnji” i “srpskohrvatski dječak u jugoslavenskoj nošnji”, a na sceni treba biti Masarykova slika ili poprsje. Djevojka recitira tekst na češkom koji u prijevodu glasi:

“Danas mi vruća želja
U dubini srca cvjeta:
Kad bih mogla letjet
Kao što sokol leti!
Kad bih mogla letjet
Do tog Zlatnog Praga
K tebi na Hradčane
Tatice naš dragi..
Gledati u tebe
Kao ovdje na slici,
Ljubiti ti ruke
Za tu tvoju ljubav..
Za tvoje slavne čine
Kojima si osvojio slobodu
Stare domovine.
Staroga zavičaja

⁸⁰ *Jutarnji list*, Zagreb 7. III. 1930., 1.-2.

⁸¹ Isto, 3., 17.

⁸² *Hrvatska straža*, Zagreb, 8.-10. i 13.-15. III. 1930.

⁸³ *Jugoslavští Čechoslováci*, Daruvar, 13. II. 1930., 7.

Domovine naših djedova
 Iz koje ih je sudbina prognala
 Kruto, bez obzira.
 Bog je ipak ublažio
 Progonstva težinu
 Korak ih je vodio braći
 Na slavenskom jugu.

Među našu braću
 Također i tvoju djecu:
 Ta i oni s nama
 Danas slave tvoj praznik.
 Praznik s nama slave
 I zahvalno obećavaju,
 Da ćemo to što si osvojio
 Vječno braniti.
 Čuvat, branit vječno
 U jednom složnom redu,
 Da Slavenstvo bude
 U istini nerazrušivo.”⁸⁴

Na ove stihove odgovara “jugoslavenski dječak” koji u svojim stihovima
 ukratko opisuje Masarykove zasluge, posebno za narode Jugoslavije:

“Da, sestro draga, daj mi ruku svoju,
 Da želje moje s tvojima se spoje
 Jer što sad puni češku dušu tvoju,
 Tim isto planu mlado srce moje.
 “Za vjernost vjernost!” bilo nam geslo
 U crne dane robovanja kleta
 Pa kad je lance pleme naše streslo
 Nek s rodnom našim u sreći se sreta!
 Ja znadem dobro kakvu slaviš slavu,
 Znam koga ova dočarava slika:
 Svijet cijeli štuje mudru ovu glavu
 Vaš Masaryk je svih Slavena dika!
 Al za Jug Slavski on još više znači:
 On učio nas vrijednom sitnom radu,
 On branio nas kad je dušman jači
 Ugušit htio svjesti klicu mladu.
 Sloboda naša i njegovo je djelo,
 I svaki od nas zahvalno mu dijete,
 Stog, kada ljudstvo sjeća ga se cijelo,

⁸⁴ Isto, 8.

Nek naše želje skupa u Prag lete.
 Nek ore danas širom slavskog Juga
 Tih želja vrućih složni naši glasi:
 "Oj živio nam mnoga ljeta duga!
 Naš dobri oče, zdravo, zdravo da si!"⁸⁵

Broj od 6. ožujka na prvoj stranici donosi Masarykovu sliku i tekst: "Tomaš Garrigue Masaryk je zaslužan za državu". Na 2. stranici donose se citati iz Masarykovih djela i njegova biografija, na 4. stranici program proslava u Daruvaru i okolici, a u "Dětskom kouteku" objavljen je Masarykov govor djeci od 28. listopada 1928. i odlomak iz "Razgovora s Masarykom" koji govori o njegovoj mladosti.⁸⁶

Počast Masaryku odali su i zagrebački Židovi u svom tjedniku "Židov". U broju od 7. ožujka objavljena je njegova slika i tekst predsjednika Svjetske cionističke organizacije Haima Weismanna o Masaryku, tekst predavanja Aleksandra Lichta, članak Paula Worthera "Masaryk i Židovi" i brzojav Židovske općine Zagreb.⁸⁷

Nakon što su završile sve proslave njegovog 80. rođendana u Hrvatskoj i Kraljevini Jugoslaviji, na njima se kralju Aleksandru zahvalio osobno predsjednik Masaryk. Poslao mu je "ručno pismo" koje mu je 27. siječnja uručio otpravnik poslova Lev Vokáč. On je tom prigodom izjavio da su proslave "izazvale dubok utisak u narodu i vladi Čehoslovačke. Čehoslovačka republika i njen narod neće nikada zaboraviti tih manifestacija već su zahvalni jugoslavenskom narodu za njih. Čuvat će uspomene na te manifestacije kao najbolji i najdulji znak bratstva obaju nacija."⁸⁸

Svoje osobne dojmove o proslavi Masarykova rođendana Vokáč je iznio još 12. ožujka u Srpskom liječničkom društvu kada je izjavio: "Čitavih desetinu dana utrkivala se Jugoslavija sa Čehoslovačkom u proslavama Masarykovog rođendana. Mi smo Čehoslovaci neobično dirnuti proslavama gospodina dr. Masaryka i manifestacijama koje su u Jugoslaviji priređene i koje se čine za našeg oca Masaryka i za Čehoslovačku. Mi nemamo dovoljno riječi da izrazimo svoju blagodarnost, no mislimo da ćete nas vi Jugoslaveni razumijeti, kada vam kažem da se braća ne moraju jedan drugome zahvaljivati jer je bratska ljubav najbolja riječ zahvalnosti, koju vam u ovom momentu možemo pružiti. Odraz i izraz našeg oduševljenja za proslavu Masarykova rođendana u Jugoslaviji najbolji su dokaz, koliko vas volimo i koliko smo vam stvarno bratski zahvalni i koliko vam je stalo do naše bratske ljubavi."⁸⁹

Kao završni čin proslave Masarykovog 80. rođendana u Hrvatskoj može se smatrati davanje njegova imena jednoj ulici u središtu Zagreba. Odluku

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Isto, 6. III. 1930., 2., 4., 7.

⁸⁷ *Židov*, Zagreb, 7. III. 1930., 1., 6.

⁸⁸ *Obzor*, Zagreb, 28. III. 1930., 5.

⁸⁹ *Jutarnji list*, Zagreb, 13. III. 1930., 11.

o tome donijela je Skupština gradskog zastupstva 28. studenog 1930, a taj potez najavio je mjesec dana ranije gradonačelnik Srkulj prigodom posjeta praškoga gradonačelnika Karela Baxe. U svom govoru, koji je prenosio i radio, Srkulj je tada rekao: "Tko da se ne sjeti pomoći što ju je Zlatna Praha pružila hrvatskim đacima kad su relegirani sa zagrebačke univerze prešli u Prag, da nastave nauke, gdje ih je veliki duh današnjeg predsjednika Čehoslovačke republike Tome Masaryka oplodio idejama koje su naišle izražaja u hrvatsko-srpskoj koaliciji, u idejama iliraca i Strossmayera. Kako da se zaborave zasluge današnjeg predsjednika čehoslovačke republike Tome Masaryka u Friedjungovom procesu... U znak tih veza iznijet ću na narednoj sjednici Skupštine gradskog zastupstva prijedlog da se jedna ulica prozove po imenu predsjednika Čehoslovačke republike Tome Masaryka i da se Češkoj besedi u Zagrebu dade jedno gradilište za njen dom. Živio predsjednik dr. Toma Masaryk! Živila Čehoslovačka republika! Živila Zlata Praha i njen primator dr. Baxa!"⁹⁰

Odluku o tome koja će ulica dobiti Masarykovo ime donio je Gradski regulatorni odbor 21. studenog, izabравši dotadašnju Marovsku ulicu,⁹¹ a u užem izboru bile su još i Dalmatinska i Samostanska ulica (današnja Varšavska).⁹²

Imenovanje Marovske ulice Masarykovom objavljeno je na Skupštini gradskog zastupstva 28. studenoga. Tom prigodom Srkulj je pročitao govor koji je održao mjesec dana ranije prigodom posjeta praškoga gradonačelnika Baxe, istaknuvši u nastavku Masarykove veze s političarima Ivanom Lorkovićem i Albertom Kramerom u vrijeme Prvog svjetskog rata. Zatim je pročitao brzojav upućen Masaryku koji glasi: "Smatram za osobitu sreću što mogu da predstavim vašoj Ekscelenciji podršku i spontani zaključak zastupstva slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba donesen na današnjoj skupštini da se Marovska ulica, jedna od najuglednijih ulica grada Zagreba prozove vašim časnim i slavnim imenom, kako bi se i na taj način manifestirala velika ljubav i zahvalnost i grada Zagreba i cijelog našeg naroda prema Vašoj Ekscelenciji za sva ona djela kojima ste vječno zadužili Jugoslaviju, a time i cijelo Slavenstvo. Živio T. G. Masaryk! Živio bratski čehoslovački narod!" Zastupnici su brzojav saslušali stojeći i "oduševljenim klicanjem pozdravili Masaryka"⁹³ Ovu odluku odobrila je Kraljevska banska uprava Savske banovine 22. prosinca, a Skupština Gradskog zastupstva primila na znanje 26. siječnja 1931.⁹⁴

⁹⁰ Isto, 28. X. 1930., 7.

⁹¹ *Novosti*, Zagreb, 23. XI. 1930., 7.

⁹² *Jutarnji list*, Zagreb, 26. X. 1930., 5.

⁹³ Isto, 29. XI. 1930., 4.

⁹⁴ *Zapisnici o skupštinama Gradskog zastupstva Kraljevskog i glavnog grada Zagreba 1931.*, Zagreb 1932.

SUMMARY

THE CELEBRATION OF THE 80TH BIRTHDAY OF TOMÁŠ MASARYK
IN CROATIA IN 1930

The 80th birthday of Tomáš Masaryk, the founder and the first president of Czechoslovakia, was celebrated during March 1930 not only in his country, but also in the Kingdom of Yugoslavia. These two countries had close political, military, economical and cultural ties which were not disrupted even after the introduction of the personal dictatorship of the Yugoslav king Aleksandar Karađorđević in January 1929. Masaryk always supported the creation of the Yugoslav state, but he rejected king Aleksandar's dictatorship and for that reason refused to visit Yugoslavia. For this reason the official celebration of his birthday in Yugoslavia was conducted with restraint and the main emphasis was given to the Yugoslav-Czechoslovakian alliance and brotherhood, while Masaryk's role was downplayed.

Masaryk had a certain reputation in Croatia as a former deputy in the Imperial Council (*Reichsrat*), and as a person who was a kind of spiritual father to many Croatian politicians and intellectuals. Celebrations of his birthday were held in all Croatian towns, he was made a honorary member of the Yugoslav Academy of Science and Arts in Zagreb (already in 1921 he received a honorary doctoral degree of the Zagreb University) and a street in the centre of Zagreb was named after him. Celebration of his birthday in Croatia was used to emphasize Masaryk's support for democracy and humanism, and to present his ideas, philosophy and scientific work. After the introduction of king Aleksandar's dictatorship the possibility for a free expression of political ideas was almost impossible and the celebration of Masaryk's birthday was used also to express dissatisfaction with the dictatorship. Croatian newspapers used the opportunity to celebrate Masaryk, but also to give a subtle critique of the existing political situation.

Key words: Tomáš Garrigue Masaryk, Czechoslovakia, Kingdom of Yugoslavia, Czech-Croat relations, Yugoslav Academy of Science and Arts